

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ СЕРЕД ІНШИХ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРАВА

HUMAN DIGNITY AMONG OTHER FUNDAMENTAL VALUES OF LAW

Гулаткан С.В., студентка III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Ткачук А.Я., студент III курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Гулаткан Т.В., аспірантка кафедри теорії та філософії права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Гуманізм є атрибутивною характеристикою суспільства, будучи першоосною свободи, справедливості та рівності, він визнає особистісні цінності невід'ємною складовою частиною людського буття, втрата яких зумовить порушення утвореної ціннісної системи. Повага до внутрішньої цінності людської особистості, втілена людською гідністю, є об'єктом структурного, нормативного та зобов'язального принципу, який здатний повторно відображати своє історичне походження та особливості, а також змінні функції. Людська гідність є благом, цінністю, і правильне його розуміння зумовить правильне його забезпечення. Саме тому мислителі ще з часів античності намагались пізнати істинне значення цієї цінності. Під впливом різних ідеологій та факторів, як позитивних, так і негативних, все ж розуміння гідності набуло плюралістичного характеру. Нормативний характер дозволяє принципу гідності людини внести до закону «невідмінність» і краще відповідати мінливим людським, правовим та політичним реаліям. Однак, незважаючи на широку міжнародну домовленість щодо важливості цього принципу, є значна плутанина щодо того, чого він вимагає від законодавців та судових практиків, і значна непослідовність у його формулюванні та застосуванні на національному рівні. Точний зміст цього нового принципу залишається поки що відкритим для тлумачення. Людська гідність служить основою права, але юридична філософія визнає, що вона існує як моральна, філософська передумова закону та як принцип, закладений у конституції. Відповідно до міжнародних стандартів, гідність людини розуміється як цінність, яка властива усім без винятку людям і з якої випливають усі права людини. Тобто, якщо говорити мовою філософії й теорії прав людини, то міжнародні акти закріплюють людську антропну гідність, яка властива усім членам земної цивілізації від народження, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей.

Ключові слова: людська гідність, гуманізм, свобода, справедливість, рівність, принципи права.

Humanism is an attributive characteristic of society, being the primary principle of freedom, justice and equality, it recognizes personal values as an integral part of human existence, the loss of which will lead to the violation of the formed value system. Respect for the intrinsic value of the human person, embodied in human dignity, is the object of a structural, normative and binding principle that is able to re-reflect its historical origins and features, as well as its variable functions. Human dignity is a good, a value, and its correct understanding will determine its correct provision. That is why thinkers since ancient times have tried to know the true meaning of this value. Under the influence of various ideologies and factors, both positive and negative, the understanding of dignity has become pluralistic. Normative nature allows the principle of human dignity to make the law "indistinguishable" and better meet the changing human, legal and political realities. However, despite the broad international agreement on the importance of this principle, there is considerable confusion as to what it requires of legislators and jurisprudence, and considerable inconsistency in its formulation and application at the national level. The exact meaning of this new principle remains open to interpretation. Human dignity is the basis of law, but legal philosophy recognizes that it exists as a moral, philosophical prerequisite for the law and as a principle enshrined in the constitution. According to international standards, human dignity is understood as a value that is inherent in all, without exception, people and from which all human rights derive. That is, speaking in the language of philosophy and theory of human rights, international acts enshrine human anthropic dignity, which is inherent in all members of earthly civilization from birth, regardless of their individual characteristics.

Key words: human dignity, humanism, freedom, justice, equality, principles of law.

Вступ. Порівняно з рівністю, свободою та справедливістю, гідність людини є недавнім правовим поняттям. Людська гідність є основоположним принципом як для міжнародного законодавства про права людини, так і внутрішніх положень про конституційні права для багатьох країн із другої половини ХХ століття. Це найбільш фундаментальний матеріальний принцип у всіх конституціях, які визнали його.

І хоча людська гідність має насправді фундаментальний зміст, чи може вона розглядатись як абсолютне право? Тому **актуальність** наукового дослідження полягає в тому, що попри те, що гідність закріплена як право в національних конституціях та міжнародних документах із прав людини й покладається як основа всіх прав людини, все ж сенс гідності оспорується й іноді стверджується, що невизначеність гідності можуть спричинити довільне прийняття рішення при правозастосуванні. **Метою** роботи є визначення людської гідності, з огляду на різні традиції і різноманітні значення та конотації, які перетинаються, а іноді й конфліктують між собою. **Завданнями** роботи

є аналіз поняття людської гідності в системі правових цінностей; дослідження генези поняття людської гідності та сучасні підходи до його розуміння, вивчення людської гідності як джерела прав людини, опис питання захисту людської гідності в праві.

Виклад основного матеріалу. Людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникла в зміст права. Ознаки і якості, що характеризують та визначають людську гідність, становлять онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу. Своєю чергою людська гідність через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення в гідності кожної людини.

Поняття гідності людини пов'язується переважно з цінністю людини й оцінкою її значення й місця в суспільстві та державі. Сам оцінювальний момент у вигляді моральної чи правової оцінки є суттєвим засобом впливу на поведінку людини, на основі якого формується еталон вимог, що виставляється до дій людей у конкретній ситуації з конкретного приводу. Ці вимоги стають особис-

тими нормами дій лише тоді, коли вони забезпечуються передусім внутрішнім переконанням людини в її користності, вигідності, цінності як для неї самої, так і для інших людей [1, с. 53].

Нерозривним є зв'язок людської гідності та гуманізму. Гуманізм – це світогляд, у центрі якого ідея людини як вища цінність і пріоритетна стосовно себе реальність у низці всіх інших матеріальних і духовних цінностей. Гуманісти стверджують рівноправність людини як матеріально-духовної істоти стосовно іншої людини, природи, суспільства.

Гуманізм виражає гідність особистості, її зовні порівняння, але внутрішньо прогресуючу самостійність, самодостатність і рівноправність щодо інших реалій. Гуманізм у вузькому розумінні – це світогляд, що визнає гідність кожної людини вищою цінністю всього людства. Це визначення припускає усвідомлене уявлення про гуманізм, яке доступне тому, хто схильний відчувати і мислити відповідним чином.

Гуманізм у широкому контексті – це феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Розгляд гуманізму в широкому та вузькому контексті дає нам змогу уявляти його як відкрити систему, що динамічно розвивається та включає в себе також погляди, уявлення, моральні принципи, що заперечують всі види нерівності між індивідом та суспільством, практичні дії, що реалізують цей принцип в економічній, політичній і юридичній сферах буття. При цьому одне положення в цій системі залишається незмінним – визнання людської гідності вищою цінністю світу.

Зокрема, під поняттям «гуманізм» розуміють історично зумовлену систему поглядів, що визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомий об'єкт своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства [2, с. 16]. У процесі аналізу зв'язку свободи з гідністю П.М. Гусак дійшов висновку, що свобода є суттєвою прикметою особи, тому суспільство, яке взагалі претендує на те, щоб зватися людським, має їй цю свободу гарантувати повною мірою, інакше першочергово страждатиме людська гідність [3]. Людська гідність є постійно змінюваним суспільним явищем.

Її сутність може бути теоретично виражена лише поняттями, що розвиваються, перетворюються, змінюють одне одного. Вона склалась як відображення у свідомості людей того особливого положення, яке займає людина, а також як відображення її соціальної цінності [4, с. 12]. Належачи до основоположних соціальних цінностей, які захищає право, людська гідність завжди потребувала детального дослідження.

Встановлення дефініції цього поняття є доволі складним процесом, під час якого варто звертати увагу на багатоаспектність, а також вплив позитивних (розвиток культури та цивілізації, релігія тощо) та негативних (війни, геноцид, насильницькі ідеології тощо) факторів у його тлумаченні. Розвиток ідеї людської гідності у всі часи був онтологічно пов'язаний з ідеєю прав людини та природним правом, які протягом століть розглядалися як взаємозалежні та взаємозначальні. Людська гідність тлумачилась як прояв природи людини, її духовного начала, а тому розглядалась як підґрунтя, базис природного права та прав людини.

У зв'язку з цим доцільніше розглядати людську гідність у поєднанні з природним правом, правами людини і саме кризь призму природи людини [5, с. 17]. У позитивному значенні концепція права на людську гідність бере свій початок з античних часів, коли це право стало розумітись як реально існуюче. Зокрема, римському праву були притаманні такі поняття, як індивідуальна та групова честь, що відображають одну з характеристик гідності [6, с. 59].

В епоху античності людська гідність пов'язувалась із правосуб'єктністю людини. Людська гідність включала в себе дві складові частини: гідність члена співтовариства та гідність громадянина, що вело до утвердження самоцінності людини як такої, незалежно від соціального статусу. Розвиток ідеї людської гідності від гідності роду, гідності громадянина як суспільної цінності і до самоцінності людини є центральним напрямом у розвитку філософії та природного права того часу [5, с. 28].

Епоха такого сприйняття філософами гідності переформувалась в процесі поступового утвердження християнства як провідної та всеохоплюючої ідеології Європи. Концепція розуміння людської гідності кризь призму природних прав поступалась теократичній моделі. Право на повагу до людської гідності є невід'ємним і непорушним правом кожного, яке, як ми проаналізували в минулому розділі, ставиться вище за будь-яке інше право.

Будучи таким, без якого не можуть існувати інші права (право на життя, здоров'я, особисту свободу, рівність тощо), воно стає надважливим об'єктом державного захисту. Такий об'єкт мусить мати визначений зміст задля його реального розуміння та ефективного захисту. Гідність людини відіграє центральну роль у міжнародно-правових дискурсах із другої половини ХХ ст.

З тих часів вона була чітко або неявно визнана в конституційних та міжнародних документах і стала головною цінністю, що лежить в основі сучасних морально-політичних дебатів. Це, безсумнівно, є найбільш поширеною концепцією міжнародного права про права людини і основою різних правових рамок, які переплітаються з різними релігійними та моральними традиціями. Гідність людини, з одного боку, є моральною цінністю та онтологічною передумовою, а з іншого – вона також проявляється через різні правові інструменти.

Цей принцип виконує основні нормативні функції: одну аксіологічну та одну допоміжну. Завдяки останньому принцип може взяти на себе інтерпретаційну або риторичну роль. Принцип гідності людини виконує аксіологічну функцію, оскільки він є причиною і загальною ланкою для імплементації норм у міжнародний правовий порядок; це соціальна цінність, щодо якої існує широка прийнятність, що її треба захищати.

На міжнародному рівні визнано, по-перше, що усі права людини впливають із властивої людській природі гідності [7], по-друге, що людина може здійснювати соціальні, економічні та культурні права і право на соціальне забезпечення для підтримання гідності людини та вільного її розвитку [8], по-третє, що освіта має спрямовуватися також і на усвідомлення гідності людини [9], по-четверте, що право на гуманне поводження і на повагу до людської гідності мають усі особи, які позбавлені волі [7]. Також варто звернути увагу на те, що в міжнародних актах гарантується право на справедливу і задовільну винагороду за працю, яка забезпечує гідне людини існування [8]. Гідність стає вектором ефективного процесу правових змін, наприклад, стосовно захисту біженців прийнято принцип гідності людини для підвищення рівня захисту шукачів притулку та розширення сфери застосування принципу неприйняття «відродження» або охоплення економічних, соціальних і культурних прав, зокрема, принцип гідності людини може використовуватися в межах національної ролі для уточнення контурів більш широких правових норм, забезпечуючи елемент, про який прямо не йдеться в самому законі.

Висновок. Людська гідність – багатоаспектна надцінність, яка формує підґрунтя для існування та розвитку правової, демократичної та соціальної держави. Будучи одночасно невід'ємним правом кожного, джерелом права, моральним та правовим принципом, моральним стандартом, предметом для філософських роздумів та висхідною точкою розвитку ідеї гідності кожного, вона розкриває

всю багатогранність свого змісту і, як наслідок, породжує незліченну кількість дискусій щодо себе. Аналіз думок провідних науковців, філософів, професійних юристів дає нам змогу дійти висновку, що зміст людської гідності не є вичерпним, тобто суспільний розвиток, поступово, в мірі потреби буде виводити нові складові частини гідності з об'єктивного природного права.

При цьому, будучи також ланкою, з якої витікають основоположні цінності права (свобода, рівність, справедливість), гідність набуває у праві значення фундамен-

тальної надцінності. Зокрема, якщо зіставити її ціннісний об'єм з іншими природними правами, наприклад, як життя, здоров'я, недоторканність тощо, ми спостерігаємо явну перевагу гідності, адже без гідності, з огляду на проведений аналіз, не можуть забезпечуватися інші права. Викладені вище уривки покликані представити структурну роль людської гідності, демонструвати те, що, хоча в усіх випадках вона явно не згадується як основний принцип, є зближення практики та доктрини навколо її присутності в самому субстраті міжнародного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гришук О.В. Особливості закріплення ідеї людської гідності у правових актах ООН. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 53–55.
2. Морозова Л.П. Гуманізм: особливості історичного розвитку. *Гуманізм і освіта*. 2010. № 8. С. 38–41.
3. Петро Г. Свобода – рівність – справедливість: питання цінностей в секулярному суспільстві. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n32texts/husak.htm> (дата звернення: 26.11.2020).
4. Придворов Н.А. Достоинство личности и социалистическое право. Москва : Юридическая литература, 1977. 136 с.
5. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми. Атіка. 2007. 432 с.
6. Вдовіченко С., Кампо В. Право на людську гідність: українська теорія і практика у контексті європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 4. С. 55–62.
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., ООН. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 26.11.2020).
8. Загальна декларація прав людини: резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 21.11.2020).
9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р., ООН. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення: 26.11.2020).